

ТЕМА 3: ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА.

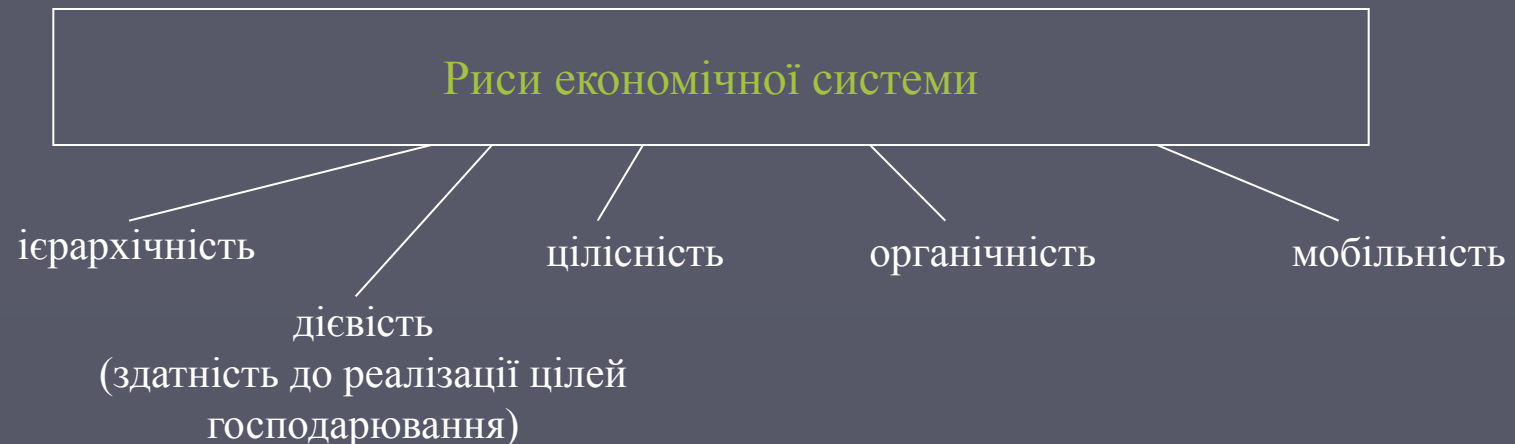
1. Сутність та структура економічної системи.
2. Відносини власності.
3. Домогосподарства, підприємства (фірми), сектори економіки.
4. Кластери, внутрішні регіони, регулятивні інститути.
5. Типи і моделі економічних систем та їх еволюція.
6. Національні та міжнародні економічні системи.
7. Формування глобальної економічної системи.

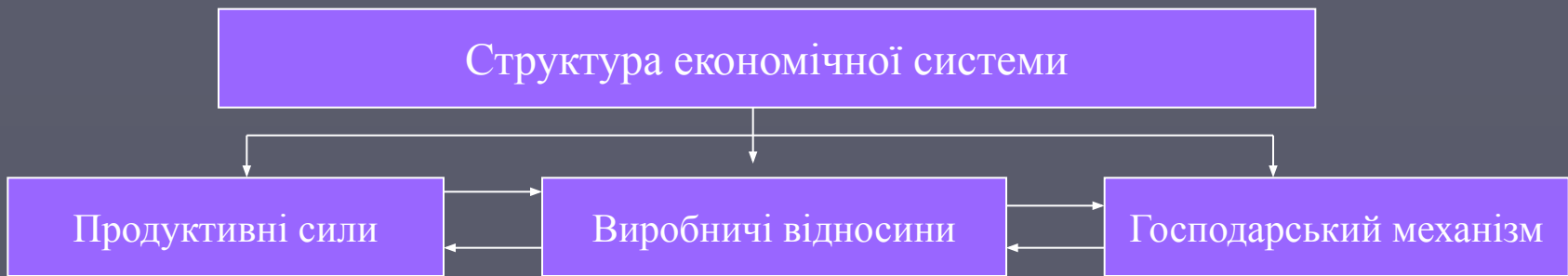
ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА:

- економіка;
- система продуктивних сил
- сукупність всіх видів господарської діяльності
- тип господарства
- спосіб виробництва

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА –

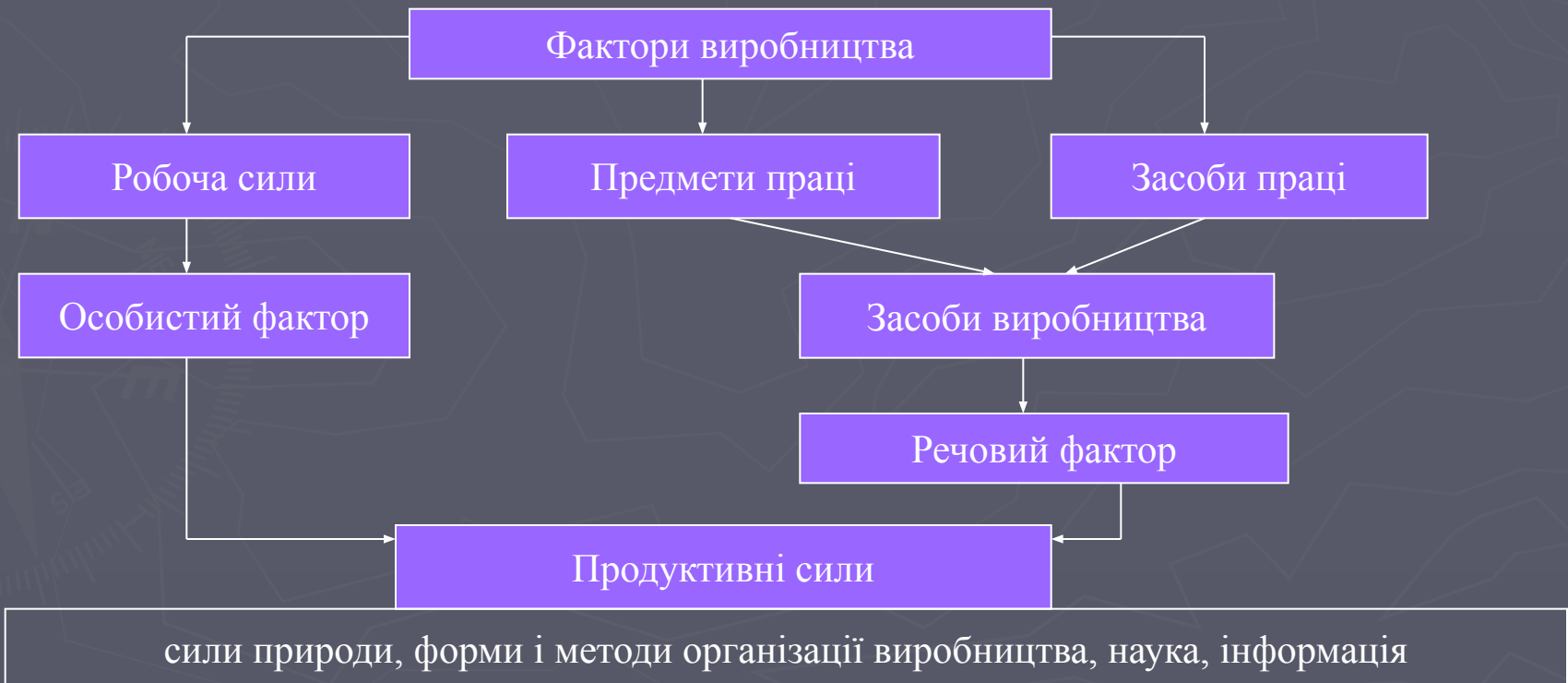
- це сфера функціонування продуктивних сил і економічних відносин, взаємодія яких характеризує сукупність організаційних форм і видів господарської діяльності;
- це сукупність взаємопов'язаних і певним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Продуктивні сили – сукупність особистих та речових факторів виробництва в їх взаємодії та взаємозв'язку. Продуктивні сили становлять матеріально-речовий зміст економічної системи, є найважливішим показником і критерієм досягнутого нею рівня НТП і продуктивності суспільної праці.

Функціональна структура продуктивних сил

Рівень розвитку продуктивних сил

Кількісні параметри

масштаби
виробництва

обсяг засобів
виробництва

кількісний склад
робочої сили

Якісні параметри

прогресивність технології
та техніки

якість створюваних благ

кваліфікація кадрів

продуктивність праці

$$\text{Ефективність} = \frac{\text{результати}}{\text{витрати}}$$

Економічна –

досягнення виробництвом найвищих результатів за найменших витрат

продуктивність праці

матеріаловіддача

фондовіддача

Соціальна –

ступінь відповідності результатів виробництва соціальним потребам суспільства, інтересам окремої людини

ВВП (НД) на душу населення

частка фонду споживання в національному доході

рівень життя

якість життя

Економічні відносини – відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних та нематеріальних благ.

Техніко-економічні – пов'язані з розвитком техніки і розвиваються паралельно з її прогресом

Організаційно-економічні – виникають під час спільної діяльності людей, оскільки суспільне виробництво, розподіл, обмін і споживання неможливі без певної організації

Економічні відносини

Соціально-економічні (відносини економічної власності) –
- відносини розподілу
- соціально-економічний аспект трудових відносин (характер праці)

Технологічний спосіб виробництва – відображає техніко-економічний характер поєднання речових і особистісних факторів виробництва

I-й

інструментально-ручний
(від кам'яного віку до кінця ХУІІІ - початку ХІХ ст.)

II-й

машинний
(кінець ХУІІІ – початок ХІХ ст. – до середини 50-х років ХХ ст.)

III-й

автоматизований
(з середини 50-х років ХХ ст.)

Господарський механізм – система управління народним господарством;
- сукупність конкретних форм господарювання,
організаційно-інституціональних систем, методів та важелів
регулювання економічних процесів

Основні підсистеми господарського механізму в межах національних економік

ВІДНОСИНИ ВЛАСНОСТІ

ТЕОРІЇ ВЛАСНОСТІ

- АРИСТОТЕЛЬ – пояснює державу і власність з позиції їх природного походження
- РУССО – власність виникла через те, що дин сказав “це моє”, а інший цьому повірив
- ДЖ.ЛОКК – справедливість не може існувати без визнання приватної власності
- Ф.АКВІНСЬКИЙ – всі речі за своєю природою спільні і належать Богу
- ПРУДОН – власність – це крадіжка.
- ГЕГЕЛЬ – власність як відношення людини до природи
- МІЗЕС – власність суто фізичне відношення людини і речі, незалежно від суспільних відносин між людьми.
- МАРКС – чітко розмежував економічний та юридичний (правовий) аспекти власності.
З економічної сторони власність – це не річ, а відносини між людьми з приводу виробництва і привласнення речей – продуктів праці.

Економічний аспект

- виробничі відносини між суб'єктами з приводу привласнення ними об'єктів власності, в першу чергу засобів виробництва
- розкривається і реалізується у взаємодії “людина - людина”

Юридичний аспект

- відображує майнові відносини, свідомі вольові взаємозв'язки юридичних і фізичних осіб з приводу привласнення благ, що закріплюються системою відповідних прав власності
- розкривається і реалізується у взаємодії “людина – річ”

Власність – складна соціологічна категорія, яка містить низку підсистем суспільних відносин (економічних, соціальних, правових, психологічних, національних тощо), що прямо й опосередковано стосуються привласнення продуктів природи у процесі праці та вироблених матеріальних і нематеріальних благ передусім через механізм відчуження і влади.

ВЛАСНІСТЬ ВИЗНАЧАЄ:

- 1) суспільний спосіб поєднання робочої сили із засобами виробництва;
- 2) специфічність дій економічних законів певної економічної системи;
- 3) цілі та мотиви виробництва;
- 4) характер розподілу та споживання створеного продукту;
- 5) класову та соціальну структуру суспільства;
- 6) панівну систему політичної та економічної влади.

Право власності – закріплює, фіксує та регулює ставлення людей до речей, і в цьому розумінні завжди є похідним від економічних відносин.

Тріада прав власності

володіння

характеризує необмежену в часі належність об'єкта власності певному суб'єкту, фактичне панування суб'єкта над об'єктом власності

розпорядження здійснюване власником

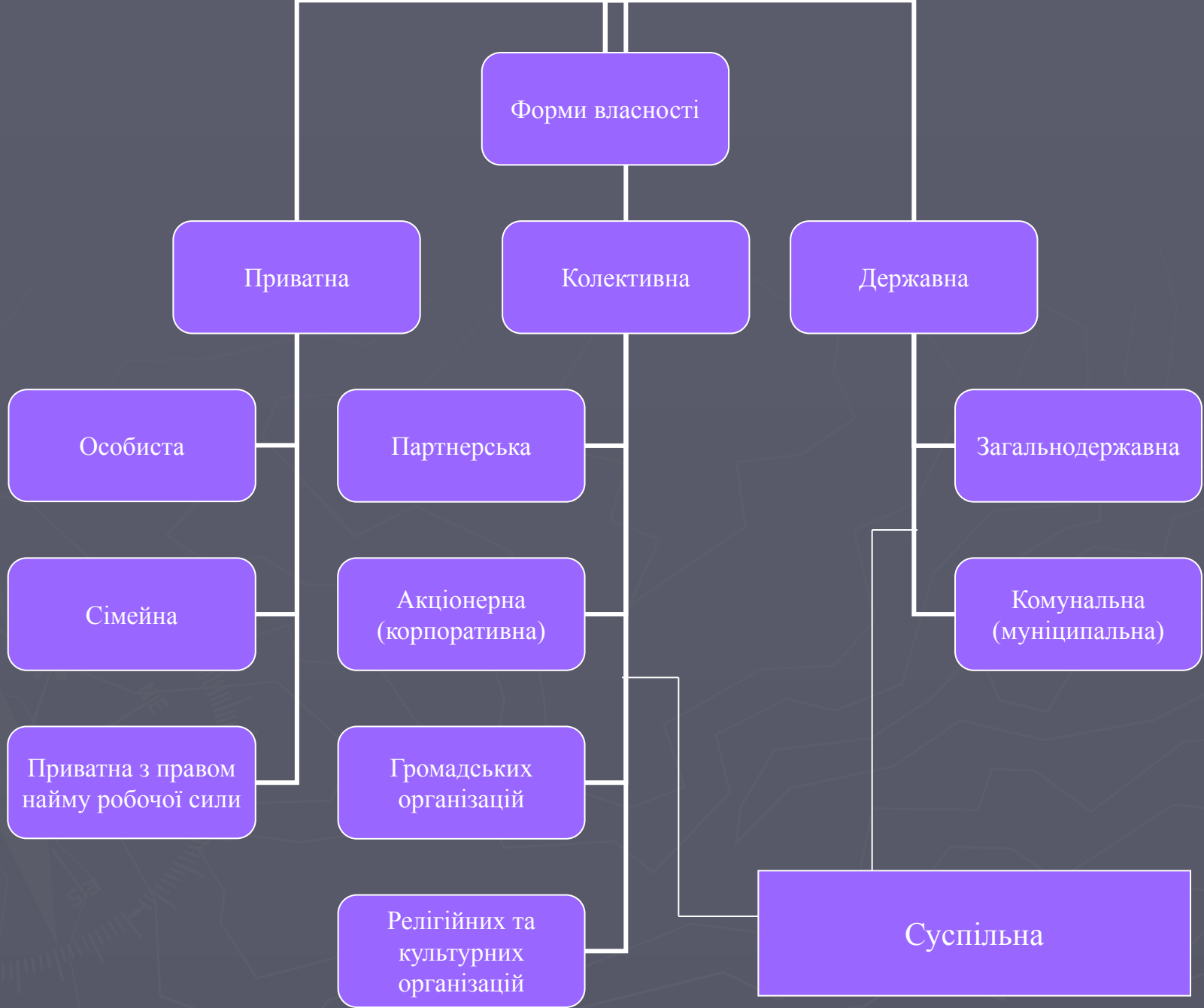
або делеговане ним іншим економічним суб'єктам право прийняття виробничих і управлінських рішень з приводу функціонування і реалізації об'єкта власності

користування

процес виробничого застосування і споживання корисних властивостей об'єкта власності, а також створених за його допомогою благ

СИСТЕМА ПРАВ ВЛАСНОСТІ А.ОНОРЕ

1. Право володіння.
2. Право користування.
3. Право управління.
4. Право на дохід.
5. Право суверена на капітальну вартість.
6. Право на безпеку.
7. Право на передачу благ у спадок.
8. Право на безстроковість володіння благом.
9. Заборона на використання шкідливим способом.
10. Право на відповідальність
11. “Зворотний” характер прав власності.

ТИПИ І МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

“Найкраща економічна система – це та, яка максимально забезпечує людей тим, чого вони найбільше потребують

Дж.Гелбрейт

Формаційний підхід

- розвиток суспільства відбувається як послідовна зміна однієї суспільно-економічної формації іншою;
- вирішальна роль належить процесу виробництва, відносинам власності;
- абсолютизує класову конфронтаційність між власниками і невластниками, між роботодавцями і найманими працівниками

Цивілізаційний підхід

- розвиток суспільства як перехід від однієї до іншої цивілізації;
- враховує роль соціокультурних та інших неекономічних факторів (національних, етнічних, релігійних, ментальних тощо);
- посилення ролі людського фактора у суспільному розвитку;
- відмова від класових, конфронтаційних оцінок змісту і цілей системи.

СТРУКТУРА СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ФОРМАЦІЇ

СТРУКТУРА СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ФОРМАЦІЇ

Спосіб виробництва (економічний базис) – діалектичний взаємозв'язок продуктивних сил і відповідних їм виробничих відносин)

Надбудова
(політика, ідеологія,
наука і право та ін.)

Продуктивні сили

Економічні відносини

Засоби виробництва

Робоча сила

Засоби праці

Предмети праці

ТИПИ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФОРМАЦІЙ

```
graph TD; A[ТИПИ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ФОРМАЦІЙ] --> B[ПЕРВИННА]; A --> C[ВТОРИННА]; A --> D[КОМУНІСТИЧНА];
```

ПЕРВИННА

- первісний
  - азійський
- способи виробництва

ВТОРИННА

- рабовласництво
- феодалізм
- капіталізм

КОМУНІСТИЧНА

ЦИВІЛІЗАЦІЯ – історично конкретний стан суспільства, який характеризується особливим способом праці, певною суспільно-виробничою технологією, відповідною матеріальною і духовною культурою. Цивілізація відображає органічну сукупність соціально-економічних і культурних характеристик суспільства, досягнутий рівень продуктивних сил, спосіб взаємодії людини з природою.

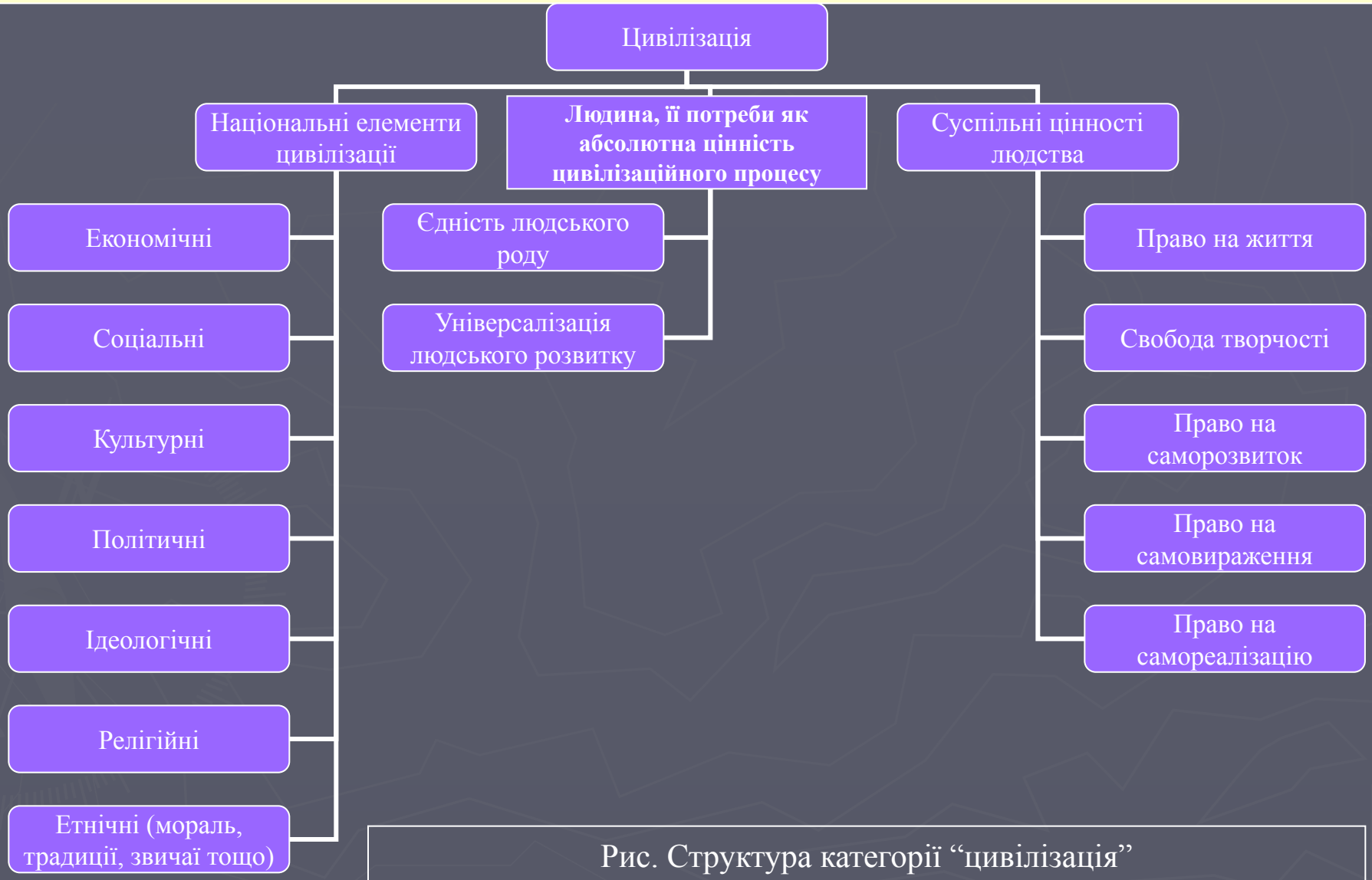

Рис. Структура категорії “цивілізація”

ЕВОЛЮЦІЯ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

По горизонталі

давньогрецька

давньоримська

візантійська

азіатська

англійська

північногерманська

інків тощо

По вертикалі

аграрна цивілізація

індустріальна цивілізація

постіндустріальна
цивілізація

Сучасні дослідження розвитку суспільства визначають сім цивілізацій:

1. **Неолітична** – 7-4 тисячоліття до н.е.
2. **Східнорабовласницька** – 3-1 тисячоліття до н.е.
3. **Антична** – УІІ ст. до н.е. – У ст. н.е.
4. **Ранньофеодальна** – УІІ-ХІІІ ст.
5. **Передіндустріальна** – ХІУ-ХУІІІ ст.
6. **Індустріальна** – 60-ті роки ХУІІ ст. – 50-ті роки ХХ ст.
7. **Постіндустріальна** – починаючи з 60-х років ХХ ст.

Теорія “стадій росту” У.Ростоу

- традиційне суспільство
- перехідне суспільство
- стадія зрушення
- стадія зрілості
- стадія високого рівня масового споживання

Класифікація економічних систем

- за формою власності
- за способом координації та управління економікою

традиційна

ринкова
(чистий капіталізм)

адміністративно
командна
(планова
тоталітарна
директивна)

змішана

Основні інституційні механізми (принципи) ринкової економіки:

- приватна власність
- мотивація до прибутку
- система ринкового ціноутворення
- свобода підприємництва
- вільна конкуренція
- суверенітет споживача
- індивідуалізм
- трудова етика (протестантська)
- обмежене управління

МОДЕЛІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

- індивідуалістичний
англосаксонський варіант
(Великобританія – ХІХ ст.,
США – ХХ ст.)
- комунітарний капіталізм
(Європа та Японія – ХХІ ст.)

- ринковий капіталізм (США)
- соціально-ринковий капіталізм (Європа)
- державно-керований капіталізм
(Японія та країни Східної Азії)

- ліберальна модель (США)
- патерналістська модель (регульований,
корпоративний капіталізм) (Японія)
- німецька модель соціального ринкового
господарства
- скандинавський соціалізм (Швеція, Норвегія,
Данія, Ісландія)
- економічний дирижізм (Франція)

РИСИ ЗМІШАНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

- переплетення, взаємодоповнення приватної, колективної, державної форм власності і господарювання;
- соціальна орієнтація, що сприяє підвищенню добробуту людей;
- демократична форма управління, що забезпечує економічні, політичні та духовні гарантії для якомога повнішої реалізації потенціалу кожної людини;
- громадянське суспільство, в якому домінує соціальна злагода.

НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА – являє собою народногосподарський комплекс країни, що характеризується галузевою і територіальною структурою, системою управління та певними соціально-економічними відносинами

ВИДИ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Відтворювальна структура національної економіки – це співвідношення елементів, сторін, підрозділів процесу суспільного відтворення

Територіальна (регіональна) структура національної економіки дає характеристику участі економічних районів, регіонів та інших територіальних утворень в створенні та споживанні сукупного суспільного продукту

Соціальна структура національної економіки - це зв'язки та відносини між різними соціальними класами, соціальними верствами та прошарками; професійно-кваліфікаційний склад населення країни

Галузева структура національної економіки - це розподіл національної економіки на сектора, групи галузей, міжгалузеві комплекси, галузі, підгалузі і види підприємств

Секторальна структура національної економіки характеризує поділ економіки країни за секторами, типами та формами власності, за організаційно-правовими формами підприємництва

Зовнішньоекономічна структура національної економіки характеризує пропорції між експортом та імпортом товарів, послуг, капіталів, та визначає участь національної економіки в функціонуванні Світової економічної системи

Техніко-економічна структура національної економіки визначається пропорціями між особистими та речовими факторами продуктивних сил з врахуванням техніко-економічних відносин

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА –

- сукупність основних мегасистем, підсистем, елементів і компонентів світової економіки з властивими їм сутнісними та кількісно-якісними характеристиками;
- сукупність національних господарств, взаємопов'язаних системою міжнародного поділу праці, економічних та політичних зв'язків.

СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

ФОРМИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Міжнародна торгівля
товарами і послугами

Міжнародний рух
капіталу

Міжнародна
міграція
робочої сили

Міжнародна
торгівля
знаннями

Міжнародні валютні відносини

ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Глобальна економічна система – світогосподарська система, в якій національні процеси виробництва, обміну і споживання благ втрачають свою автономність і відбуваються як єдиний процес

Ознаки глобалізації

Головними суб'єктами конкуренції стають ТНК і ТНБ та їхні філії у багатьох країнах світу

Регіональні угруповання країн посідають чільне місце у глобальному конкурентному середовищі

Освоєння зарубіжного ринку стає основою метою процесу господарювання

Поступова конвергенція національних економічних систем

Посилення ролі держави як регулятора соціально-економічних процесів, що відбуваються всередині національної економіки, та організатора представництва місцевих товаровиробників на світових ринках

Нерівномірність розміщення ТНК, а отже, і матеріально-фінансових, організаційних, інформаційних ресурсів у розвинених та інших країнах

Соціалізація економіки, яка передбачає у найрозвиненіших країнах світу виведення зі сфери впливу законів ринку багатьох напрямів соціальної сфери (освіта, медичне обслуговування тощо), запровадження прогресивної шкали оподаткування особистих доходів

Зростання різниці щодо рівнів економіки та добробуту населення між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ (від фр. Global – всезагальний, такий, що охоплює всю земну кулю) – це складний багатогранний процес, який поширюється на всі сфери суспільного життя: економічну, соціальну, політичну, духовну

ЕТАПИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

ПЕРШИЙ ЕТАП: XVI-XVIII ст.
Створення перших чартерних компаній
Перші міжнародні угоди

ДРУГИЙ ЕТАП: XIX – 70-ті роки XX ст.
Промислова революція
індустріалізація

ТРЕТІЙ ЕТАП: розпочався у 70-х роках XX ст.
Науково-технічна революція
Формування постіндустріального суспільства